

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.66>

ВПЛИВ ОСОБЛИВОСТЕЙ СУДОВОГО ДОПИТУ НА ЗМІСТ ТАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ

Мирошніченко Ю.М.,

кандидат юридичних наук, суддя,

Мукачівський міськрайсуд Закарпатської області,

м. Мукачево

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9114-1495>

Мирошніченко Ю.М. Вплив особливостей судового допиту на зміст тактичних засобів його оптимізації.

Допит є найпоширенішою та найскладнішою судовою дією, що полягає в отриманні від підсудних, потерпілих, свідків відомостей про обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. У статті висвітлюються особливості судового допиту, складність якого визначається психологічною напруженістю гласного та відкритого змагального процесу, динамічного, колективного дослідження показань допитуваних осіб. Тактика судового допиту розглядається як система найбільш раціональних та ефективних заходів з організації та ведення допиту його суб'єктами. Водночас, тактика головуючого цьому включає прийоми та методи підготовки до допиту, керування його проведенням, оцінки, а також використання отриманих результатів.

До факторів, які обумовлюють специфіку судового допиту віднесено: 1) публічність судового розгляду; 2) динамічність судового дослідження; 3) обізнаність сторін щодо суттєвих елементів висунутого обвинувачення та наявних доказів; 4) більша, порівняно зі слідчим допитом, віддаленість у часі досліджуваної події.

Розглянуті у статті особливості судового допиту істотно відрізняють його від допиту на досудовому слідстві, що вимагає розроблення оригінальних прийомів, використовуваних при проведенні допиту в судовому засіданні, бо далеко не всі тактичні засоби, розроблені криміналістикою для потреб досудового слідства придатні для використання в умовах судового провадження. Водночас існують деякі аналогії між судовим та слідчим допитом, наявність яких обумовлює необхідність застосування комплексного підходу при створенні засобів тактико-криміналістичного забезпечення судового допиту, що передбачає як урахування відмінностей допитів на досудовому слідстві та в суді, так і використання напрацьованого криміналістичною наукою та перевіреного слідчою практикою тактичного арсеналу слідчого допиту, проблеми якого вивчені глибше, а тактичні засоби

розроблені докладніше й при творчому осмисленні можуть бути пристосовані до обстановки судового розгляду.

Ключові слова: кримінальне провадження, криміналістична тактика, судовий допит.

Myroshnychenko Yu.M. The influence of the features of judicial interrogation on the content of tactical means of its optimization.

The article highlights the peculiarities of judicial interrogation, the complexity of which is determined by the psychological tension of a vocal and open competitive process, a dynamic, collective study of the testimony of the interrogated persons. The tactics of judicial interrogation is considered as a system of the most rational and effective measures for the organization and conduct of interrogation by its subjects. At the same time, the presiding officer's tactics include techniques and methods of preparing for the interrogation, managing its conduct, evaluating and using the obtained results.

Factors determining the specificity of judicial interrogation include: 1) publicity of the trial; 2) dynamism of the forensic investigation; 3) awareness of the parties regarding the essential elements of the indictment and available evidence; 4) a greater remoteness in time of the investigated event compared to investigative interrogation.

The features of judicial interrogation considered in the article significantly distinguish it from interrogation at a pre-trial investigation, which requires the development of original techniques used during interrogation in a court session, because not all tactical techniques developed by criminology for the needs of pre-trial investigation are suitable for use in court proceedings. At the same time, there are some analogies between judicial and investigative interrogation, the presence of which determines the need to use a complex approach when creating means of tactical and forensic support for judicial interrogation, which involves taking into account the differences between interrogations at pre-trial investigation and in court, as well as the use of what has been developed by forensic science and verified by

investigative practice of the tactical arsenal of investigative interrogation, the problems of which are studied more deeply, and the tactical means are developed in more detail and, with creative thinking, can be adapted to the situation of the trial.

Key words: criminal proceedings, forensic tactics, judicial interrogation.

Постановка проблеми. Допит є найпоширенішою та найскладнішою судовою дією, що полягає в отриманні від підсудних, потерпілих, свідків відомостей про обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Його складність допиту в суді визначається психологічною напруженістю гласного та відкритого змагального процесу динамічного колективного дослідження показань про обставини події більш віддаленої за часом порівняно з досудовим розслідуванням. Водночас, як і в ході досудового розслідування, під час судового розгляду кримінальних справ суб'єктам доказової діяльності доводиться стикатися з різноманітними спотвореннями допитуваними особами обставин, що мають значення для кримінального провадження. В одних випадках причиною цього є омана, в інших – прагнення перешкодити встановленню істини. Подолання цих складнощів потребує від особи, що веде допит, наявності відповідних криміналістичних знань, відсутності яких не може компенсувати один лише практичний досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тактичні та психологічні особливості судового допиту розглядалися у роботах Л.Ю. Ароцкера, В.Л. Васильєва, В.К. Весельського, М.Й. Вільгушинського, І.І. Когутич, В.О. Коновалової, В.Ю. Шепітька, О.В. Кобенка, М.І. Порубова, К.В. Проніна та ін. З-поміж досліджень останнього часу слід назвати кандидатські дисертації В.М. Бабуніча, М.С. Максимишин, окремі роботи Костюченко О.Ю., М.С. Туркоти, В.С. Чернецької, І.І. Шепітько, Л.Ю. Янкової.

І все-таки переважна більшість наукових досліджень процесуальних і криміналістичних аспектів судового допиту відносяться або до радянського періоду розвитку криміналістики, або до етапу, що передував уведенню в дію КПК України 2012 року. Звісно, ця обставина жодним чином не применшує значущості попередніх наукових здобутків для формування теоретичних підвалин тактики судового допиту. Проте чинний закон суттєво змінив процесуальний порядок проведення цієї пізнавальної дії, що визначає актуальність подальшого розроблення даного напрямку криміналістичної тактики.

Мета дослідження, результати якого подаються у цій статті, полягала у з'ясуванні специфіки судового допиту, що неодмінно має врахо-

уватися при розробці засобів криміналістичного забезпечення його проведення.

Виклад основного матеріалу. З тактико-психологічних позицій допит розглядається як слідча (судова) дія, яка є регламентованим кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування осіб, що беруть у ньому участь, спрямованим на одержання інформації про відомі допитуваному факти, які мають значення для встановлення істини у справі [1, с. 96].

Вивчення нагальних проблем криміналістичного забезпечення судового допиту вимагає насамперед розуміння його відмінності від допиту слідчого. Попри те, що метою тактики як судового, так і слідчого допиту є отримання допитувачем показань, які б об'єктивно та повно відображали раніше сприйняту ним дійсність [2, с. 125], умови проведення допиту слідчим та судом суттєво різняться. Тому й засоби тактичного забезпечення цих видів допиту також матимуть свою специфіку.

На відміну від допиту на досудовому слідстві, для якого не характерна публічність процесу, судовий допит відбувається гласно й відкрито за участю сторін та інших осіб, присутність яких у залі судового засідання не може не впливати на зміст тактики проведення цієї судової дії. Цікаво, що страх публічних виступів — одна з найпоширеніших людських фобій. За даними Національного інституту психічного здоров'я (США) страх публічних виступів торкається близько 73% населення [3].

Зазвичай, допитуваному небайдужа реакція присутньої в залі публіки, що здатна кардинально змінити його настрій, негативно позначитися на процесі пригадування та відтворення обставин, які стосуються предмета допиту, створити негативний емоційний стан і тим самим ускладнити встановлення істини. Крім того, реакція присутніх у залі осіб у деяких випадках може виступати як своєрідна форма навіювання, під впливом якого свідки іноді можуть змінювати свої показання [4, с. 76].

Для особи, яка веде допит, у такій обстановці ускладнюється встановлення особистого контакту, використання окремих прийомів допустимого психологічного впливу. Водночас у підсудного та його прибічників серед присутньої публіки з'являється можливість застосування вербальних і невербальних способів впливу на потерпілих, свідків обвинувачення, що вимагає від головуючого підвищеного контролю за поведінкою обвинуваченого та порядком у залі судового засідання. Спостереження за поведінкою присутніх у залі суду зацікавлених осіб з одного боку дозволяє своєчасне припинення спроб тиску на особу, яка дає показання, а з іншого – отримання інформації щодо ставлення

вже допитаних осіб до тих чи інших елементів предмета допиту з метою оцінки наданих ними відомостей.

Слідчий, коли це обумовлено тактичною доцільністю, може вдатися до багатогодинного, а іноді й до багатоденного допиту. Динамічність же судового дослідження не передбачає використання такої тактики, якщо тільки тривалість допиту не обумовлена обсягом кримінального провадження. В судовому засіданні допитувачу доводиться протягом кількох хвилин вступити в психологічний контакт з допитуваним, поставити йому потрібні запитання та отримати на них відповіді.

Порівняно з допитом на досудовому слідстві допит особи в суді надає стороні захисту можливість провести його більш ефективно, оскільки на цей час сторонам вже відомі всі суттєві елементи пред'явленого обвинувачення та всі докази, отримані під час досудового розслідування [5]. З іншого боку поінформованість обвинуваченого щодо обсягу та характеру наявних у справі доказів, як правило, унеможлиблює використання фактору раптовості. З тих самих причин виключається можливість застосування таких поширених у слідчій практиці прийомів як демонстрація можливостей розслідування, обізнаність допитувача щодо предмета допиту, перебільшення наявності доказів тощо.

Також обмежені можливості використання в суді як тактичного прийому повторного допиту, що нерідко допомагає слідчому виявити факти навмисного спотворення допитуваним істини та водночас зміст та деталі неправдивої інформації. Позитивний результат при цьому можливий у разі забезпечення відносно тривалого інтервалу (місяць або більше, якщо дозволяють терміни слідства) між початковим (з неправдивими показаннями) та повторним допитами [6, с. 35]. Розрахунок робиться на те, що подробиці вигаданих обставин швидко забуваються. Початкові показання зберігаються у пам'яті лише загалом, деталі лжесвідкові доводиться вигадувати заново. Виявлені розбіжності дають підстави для оцінки достовірності отриманих відомостей та підстави для спонукання допитуваного до надання правдивих показань.

За законом в суді також допускається повторний допит свідка, потерпілого в тому самому або наступному судовому засіданні, зокрема, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що ці особи можуть надати показання стосовно обставин, щодо яких вони не допитувалися (ч. 14 ст. 352 КПК України). Проте, як зазначалось, судові дослідження – динамічний і за тим же законом безперервний процес, що не передбачає відкладання розгляду справи на тривалий час з метою використання повторного допиту як прийому викриття брехні, необхідністю засто-

сування якого допитувачу навряд чи вдасться переконати суд у необхідності проведення повторного допиту.

На відміну від досудового розслідування в суді, прямий і перехресний допит проводяться через місяці, а то й роки після скоєння злочину, коли емоції, пов'язані з цією подією, вже зблідли в очікуванні початку суду, що призначається теж далеко не відразу. Обвинувачений встигає так багато разів повторити свою брехливу історію, що й сам може нарешті в неї повірити і, даючи свідчення, він, у певному сенсі, вже не брехатиме [7, с. 140-141]. З іншого боку, значна віддаленість досліджуваної події від моменту розповіді про її обставини добросовісною особою суттєво ускладнює процес відтворення колись сприйнятої інформації через забування або «нашарування», що утворилися в процесі «зберігання» сприйнятого в пам'яті [8, с. 6].

Все це в одних випадках вимагає від особи, яка веде допит, застосування способів подолання брехні, серед яких деталізація, повторні запитання, одночасний допит з особою, яка дає правдиві свідчення, уточнення джерел інформації, демонстрація доказів, які спростовують неправдиві показання та ін.; в інших – потребує прийомів, спрямованих на допомогу допитуваному згадати забуті деталі того, що сталося, за асоціативними зв'язками, контрастом, суміжністю у часі та просторі, подібністю тощо.

Для цього головуючому важливо належним чином підготуватися до допиту, спланувати його проведення, визначити обставини, що підлягають з'ясуванню, сформулювати відповідні запитання, щоб поставити допитуваному наприкінці допиту, якщо якась з обставин, що має значення для кримінального провадження, не була встановлена внаслідок допиту, проведеного сторонами. У судовому засіданні суддя має не лише забезпечити умови реалізації сторонами своїх прав, а й створити необхідну для цього психологічну обстановку, своєчасно припиняти негативні прояви.

Висновки. Тактика судового допиту – це система найбільш раціональних та ефективних заходів з організації та ведення допиту його суб'єктами. Тактика головуючого при цьому включає прийоми і методи підготовки до допиту, керування його проведенням, оцінки та використання отриманих результатів.

Розглянуті вище особливості судового допиту істотно відрізняють його від допиту на досудовому слідстві, що вимагає розроблення оригінальних прийомів, використовуваних при проведенні допиту в судовому засіданні, оскільки багато з того, що є актуальним на стадії досудового розслідування, втрачає свою значущість на судових стадіях кримінального процесу [9]. Водночас існує низка паралелей між судовим та

поліцейським допитом, які, очевидно, слід шукати у сфері комунікації [10, с. 63].

Тож створення засобів тактико-криміналістичного забезпечення судового допиту потребує комплексного підходу, що передбачає як урахування відмінностей допитів на досудовому слідстві та в суді, так і використання напрацьованого криміналістичною наукою та перевіреного слідчою практикою тактичного арсеналу слідчого допиту, проблеми якого вивчені глибше, а тактичні засоби розроблені докладніше й при творчому осмисленні можуть бути пристосовані до обстановки судового розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: підручник; 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 240 с.
2. Порубов Н.И., Порубов А.Л. Допрос: процессуальные и криминалистические аспекты: монография. Москва: Юрлитинформ, 2013. 304 с.
3. Starnes, E. (2019, January 4). Overcoming the Terror of Testifying. *Lexipol*. URL: <https://www.lexipol.com/resources/blog/overcoming-terror-of-law-enforcement-courtroom-testimony/> (application date: 07.02.2022).
4. Дулов А.В. Судебная психология. Минск, 1975. С. 76.
5. Постанова Верховного Суду від 19.11.2019 р. у справі № 750/5745/15-к (провадження № 51-10195км18). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275852> (дата звернення: 02.01.2022).
6. Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактические приемы допроса: учебное пособие; 4-е изд., перераб. Санкт-Петербург, 2006. 56 с.
7. Экман П. Психология лжи. Обмани меня, если сможешь. URL: http://elibrary.bsu.edu.az/files/books_163/N_56.pdf (дата звернення: 11.11.2022).
8. Карнеева Л.М. Особенности предъявления обвинения и допроса обвиняемого в условиях деятельности органов внутренних дел. Москва, 1989. 47 с.
9. Кириллова Н.П. Структура частной методики государственного обвинения по отдельным категориям дел. *Криминалистика*. 2011. № 2(9). С. 47-54.
10. Banscheraus, Jü. (1977). Polizeiliche Vernehmung: Formen, Verhalten, Protokollierung. Eine empirische Untersuchung aus kommunikationswissenschaftlicher Sicht. BKA Forschungsreihe 7. Wiesbaden / Hilden: Verlag-sanstalt Deutsche Polizei GmbH.